

Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım*

The Concept of Alienation in Marx's Early Works: A Historical Approach

Onur ŞEKER¹

Öz

Tarihsel kökeni insanlığın kendisi kadar eski olan yabancılaşma kavramı, hem antik çağda hem de modern çağda birçok filozof tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve birçok toplum tarafından da tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Eski Ahit'ten, Roma hukukuna hatta Fransız devriminin düşünsel temellerini atan Rousseau'ya kadar geniş bir literatüre sahip olan yabancılaşma, felsefi olarak ilk kez Hegel tarafından ele alınmıştır. Marx ise erken dönem eserlerinde yabancılaşmayı sınıfsal ilişkilerin bir sonucu olarak yorumlamıştır. Marx'ın bu yorumu, kavramın günümüzdeki kullanımının temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmada, öncelikle yabancılaşma kavramının etimolojik kökeni ve tarihsel gelişimi incelenmiş daha sonra kavramın modern felsefedeki gelişimi incelenmiştir. Son olarak kavramın tarihsel gelişim süreciyle Marx'ın erken dönem eserlerindeki yabancılaşma kavramı karşılaştırılmış ve aradaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Marksizm, Emek, Kapitalizm

Abstract

The concept of alienation, whose historical origin is as old as humanity itself, has been interpreted differently by many philosophers both in antiquity and in the modern age and it has been used in different meanings by many societies in different periods of history. Alienation, which has a wide literature from the Old Testament to Roman law and even to Rousseau, who laid the intellectual foundations of the French revolution, was considered philosophically for the first time by Hegel. On the other hand, in his early works, Marx interpreted alienation as a result of class relations. This approach of Marx formed the basis of the current use of the concept. In this study, firstly the etymological origin and historical development of the concept of alienation has been examined and then the development of the concept in modern philosophy has been examined. Finally, the historical development process of the concept is compared with the concept of alienation in Marx's early works and similarities have been revealed.

Keywords: Alienation, Marxism, Labor, Capitalism

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrası yükselen burjuvazi, yeni ticari ilişkilerin ve kapitalist üretim modelinin temellerini atmıştır. Eski üretim modellerini tümüyle yıkan ve kendisini tüm iktisadi sistemin temelinde konumlandıran kapitalist üretim modeli, modern insanın toplumsal anlamda yaşadığı en keskin değişimlerden birinin öznesi olmuştur. Bu değişim sonrası toplum içerisinde belirginleşen sınıfsal yapıların birbirleriyle olan ilişkisi de değişime uğramış ve temelinde bu yeni iktisadi ilişkilerin bulunduğu halini

almıştır. Hem bireylerin hem de buna bağlı olarak toplumların yaşamlarında meydana gelen bu köklü değişimler neredeyse insanlığın varoluşundan bu yana varlığını sürdüren yabancılaşma kavramının da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Farklı disiplinlerden birçok araştırmacı bu kavramı kendi açılarından değerlendirmiş ve modern insanın en büyük sorunlarından biri olan yabancılaşma sorununa çözümler üretmeye çalışmıştır. Ancak bu sorunun daha sağlıklı incelenebilmesi için kavramın etimolojik kökeninin ve tarihsel gelişiminin de kavranması gerekmektedir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Onur ŞEKER

ORCID ID: 0000-0003-1940-7452

Yüksek Lisans, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye, seker.s.onur@gmail.com

Msc., Beykent University, Institute of Social Sciences, Department of Economics, Istanbul, Turkey, seker.s.onur@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 14.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted : 05.10.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 05.10.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

ŞEKER, O. (2021). Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 125-131.
DOI:10.47899/ijss.20213202

Tarihsel olarak bakıldığında yabancılaşma kavramının ilk yazılı örneklerine Eski Ahit'te rastlanmaktadır. Ancak aradan geçen yıllar içerisinde çok fazla değişime uğrasada temelindeki özel mülkiyet vurgusu birçok metinde varlığını sürdürmüştür. Bu sorun, Fransız devrimi, reform hareketleri ve sanayi devrimi sonrası hızla sanayileşen ve küreselleşen dünyada daha da belirgin hale gelmiştir. Teoloji, psikoloji, hukuk ve felsefe gibi alanlarda bir terim olarak kullanılsa da kelimenin temelinde mülkiyet kavramının bulunduğu varsayılmaktadır.

Kapitalist üretim modelinin yerleşmesi, sürekli olarak değişim içerisinde olması ve toplumsallaşmanın kaçınılmaz bir hal almasıyla yabancılaşma kavramı, içinde yaşadığımız çağda birçok sorunun çıkış noktası haline gelmiştir. Bu nedenle yabancılaşma kavramının ve tarihsel kökenlerinin iyi anlaşılması, modern çağın sorunlarının anlaşılabilmesi konusunda önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Özellikle Marx'ın yabancılaşma kavramına yaklaşımının anlaşılması, içinde yaşadığımız çağın üretim süreçlerini anlayabilmek ve bu süreçte yaşanan sorunları doğru teşhis edebilmek için son derece önemlidir.

Bu çalışmada, özellikle yabancılaşma kavramının modern anlamda en geniş incelemelerinin yapıldığı 1844 Elyazmaları ve Alman İdeolojisi gibi Marx'ın erken dönem eserleri incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı Marx'ın yabancılaşma kavramı hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerin oluşum sürecini incelemek ve Marx'ın düşünceleriyle kavramın tarihsel gelişim sürecindeki kullanımları arasında ortak bir bağ kurmaktır. Literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak kelimenin etimolojik kökeni ve tarihsel süreçteki kullanımı detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu incelemelerle Marx'ın yabancılaşma teorisi arasında tutarlı bir bağ kurulmuştur. Kurulan bu temel ilişki ile literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın genelinde diğer tüm filozoflarda olduğu gibi Marx'ın yabancılaşma hakkındaki düşüncelerinin de Hegel eleştirisi üzerine kurulduğu ve hareket noktasının Hegel felsefesi olduğu varsayılmıştır. Sonuç olarak tarihsel süreçte yabancılaşma kavramının birçok farklı yan anlamları bulunsa da Marx'ın yabancılaşma teorisinin kelimenin etimolojik kökenine uygun bir şekilde özel mülkiyet temelinde şekillendiği görülmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümü dört farklı başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde kavramın etimolojik kökeni ve tarihsel gelişimi, ikinci bölümde modern felsefedeki örnekleri, üçüncü bölümünde Marx'ın teorisi ve bu teorisinin kavramın tarihsel süreçteki kullanımlarıyla benzerlikleri incelenmiştir. Dördüncü yani sonuç bölümünde ise yapılan

incelemeler tartışılmış ve elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

2. YABANCILAŞMA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlığın kendi tarihi kadar eski olduğu kabul edilen yabancılaşmanın yazılı tarihteki ilk örneklerine Eski Ahit'te rastlanmaktadır. Burada, putperestliğin insanı kendi özüne yabancılaştırdığı savunulmuştur. Putperestliğin yabancılaşma kavramıyla ilişkilendirilmesinin nedeni tek tanrıcılığın terk edilmesi değil, tapılan putların insanın kendisi tarafından üretilen bir nesne olmasıdır. İnsan, kendisinde var olan yaratıcı gücü, kendi ürünü olan nesneye yükleyerek onu tanrılaştırmakta ve onun karşısında bir nesne haline gelmektedir (Fromm, 2004, s.44).

Yabancılaşmanın teolojik anlamda yapılan tanımlarının genelinde tanrı ve insan arasındaki mesafeye gönderme yapılmaktadır (Musto, 2010, s.80). Yahudi ve Hristiyan mitolojisinin ortak mirası olan, tanrıya yabancılaşma ya da gözden düşme (fallen from grace) kavramı, bu gelenekteki yabancılaşmanın temelidir. Bu inanç sistemlerinde kurtarıcı rolü atfedilen mesihin misyonu da bu yabancılaşmayı sona erdirmektir (Mészáros, 2006, s.2). Yabancılaşma kavramı, Hristiyanlığın kutsal metinlerinde de yer almaktadır. Pavlus Efeslilere yazdığı mektupta yabancılaşmayı, tanrının yolundan ayrılma ve onun yaşamına yabancılaşma anlamında kullanılmıştır (Efesliler 4:18). Yine Hristiyanlık tarihinde önemli bir yeri olan Augustinus, yabancılaşmayı ilahi aleme dalmak olarak tanımlamaktadır. Romalılar da yabancılaşmaya dinsel açıdan yaklaşmıştır. Neoplatonizmin kurucu kabul edilen ünlü filozof Plotinos yabancılaşmayı, ruhun kendi varoluşundan sıyrılarak tanrı ile bütünleşmesi şeklinde tanımlamıştır (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.16).

Etimolojik kökeni incelendiğinde, yabancılaşma kavramının tarih boyunca farklı dillerde farklı şekillerde ve farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. İngilizce'de (Alienation), Fransızca'da (aliénation) ve Orta-Üst Almanca'da² (Entremdung) şeklinde kullanılmıştır. Kavramın kökeni, Latince'de yabancılaşma anlamına gelen alienatio kelimesine dayanmaktadır. Daha da geriye gidildiğinde başka bir şey yapmak, uzaklaştırmak ve kaldırmak anlamına gelen alienare, başka birine ait olan anlamına gelen alienus ve öteki anlamına gelen alius kavramlarına rastlanmaktadır. 1888 yılında yayınlanan Oxford İngilizce Sözlüğünün ilk cildinde, yabancı ve yabancılaşma fiillerine oldukça genel bir tanım yapılmıştır. Yabancılaşma kavramının yaygın kullanımları incelendiğinde, üç farklı kullanım şekli üzerinde durulması gerekmektedir (Schacht, 1970, s.1).

² 11. ve 15. yüzyıllar arasında konuşulan Almanca

Birincisi, mülkiyet ve sahiplik anlamındaki kullanımıdır. "Alienatio" (ve alienatio) Latince'de bir şeyin sahipliğini bir başka kişiye devretmek anlamına gelir. Devredilen şey ise bu sürecin sonucunda artık bir başkasına ait hale gelmiştir. Orta İngilizce'de³ toprak veya ev gibi kavramlar yabancılaştırılabilir olarak nitelendirilebilmektedir. Hem Orta İngilizce'de hem de günümüzde, yabancılaşma kavramı bir hukuk terimi olarak kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.1). Bu kullanım şekli, Marx'ın yabancılaşma tanımında da görülmektedir. İkincisi, tıbbi ve psikiyatrik bir terim olarak kullanımıdır. Orta İngilizce'de bilinç dışılık durumunu ve kişinin zihinsel güçlerini veya duyularının kaybını (örnek olarak epilepsi nöbeti) anlatmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Orta İngilizce sözlüğü editörleri, bu sözcüğün başından beri tıbbi bir terim olduğunu ileri sürmektedir. Yabancılaşma kavramı, günümüzde tıbbi alandan çok psikiyatri alanında bir alt terim olarak kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.2). Üçüncü ve son kullanımı ise kavramın sosyal ilişkilerdeki kullanımıdır. Orta İngilizce'de yabancılaşma kavramı, bir başka kişiyle kurulan sıcak bir ilişkinin soğumasına veya buna benzer bir ayrımın oluşmasına neden olmak ve kendini beğenmemek anlamında da kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.3).

3. MODERN FELSEFEDE YABANCILAŞMA KAVRAMI

Teolojik metinler dışında yabancılaşma kavramını felsefi açıdan ele alan ilk düşünür Hegel'dir. Hegel, yabancılaşmayı Tanrı ve insanın birbirine yabancılaşması ekseninde ele alır (Erkal, 1984, s.9). Ona göre insanlık tarihi aynı zamanda insanın yabancılaşmasının tarihidir. Hegel'den önceki dönemlerde, yabancılaşma kavramı dini ve hukuksal bir terimdir. 19. yüzyılın ortalarında felsefi bir tartışma konusu haline gelen kavram, birçok farklı yaklaşımla değerlendirilse de bu yaklaşımların neredeyse tamamının temelinde Hegel'in yabancılaşma kavramının etkisi veya eleştirisi bulunmaktadır.

Kutsal metinlerde ve Hristiyan düşünürlerin eserlerinde yabancılaşma kavramı, genelde insan aklının düşünemeyeceği ve anlayamayacağı bir tanrı kavramı ile birlikte kullanılırken, Hegel bundan farklı olarak yabancılaşmayı insanın bilgi açısından zenginleşmesini sağlayacak geçici bir evre olarak tanımlamıştır. Hegel, yabancılaşmayı tinin özsel karakterini oluşturması için gerekli ve aşılması gereken bir süreç olarak görmüştür. Bu süreç diyalektik yöneme uygun olarak sürekli ve ilerleyen bir süreçtir.

Hegel'in felsefi düşünceleri ve metinleri, kendisinden sonra gelen düşünürler için gerçek bir dayanak noktası oluşturmuştur. Hegel'in fikirlerinin doğrudan etkilediği

isimler arasında Genç Hegelciler grubu içerisinde kendilerine yer bulan Feuerbach ve Marx da bulunmaktadır. Bu iki düşünürün özellikle yabancılaşma üzerine yazdıkları metinlerde Hegel'in etkisi net bir biçimde görülmektedir.

Hegel'in yabancılaşma kavramı, ayrılma ve bütünleşme hallerini içerir. Ancak bu bütünleşme Hegel öncesi literatürde, düşünceyi aşan ve insan aklının erişemeyeceği bir varlıkla bütünleşme şeklinde tanımlanırken, Hegel bu varlığı insanın düşünce sınırları içerisinde yeniden ele almıştır (Özbudun, Markus ve Demirer, 2008, s.18).

Hegel'in felsefesinde yabancılaşma kavramı, ruh'un (geist) gelişimi ve insanın kendini geliştirme süreçlerinin merkezinde yer alır. Kendisinden önceki aydınlanma filozoflarının aksine Hegel, bireysel benlik bilincini değişmez bir olgu olarak değil, sosyal ve tarihsel bir yaratım olarak tanımlamaktadır (Sayers, 2011, s.2). Hegel, insan tininin toplumsal tözden ayrılarak kendini gerçekleştirme sürecini yabancılaşma, daha sonra yeniden toplumsal tözle bütünleşmesini ise yabancılaşmanın yabancılaşması, yani yabancılaşmanın ortadan kaldırılması olarak tanımlamaktadır. Bunun birbiriyle benzer iki farklı temeli vardır. Birincisi bireyin özde farklı olmadığı ve geçmişte birleşik olduğu toplumsal tözden ayrıldığı farkındalığı, ikincisi ise toplumsal tözden ayrı olan benliğinden vazgeçmesidir. Hegel'in yabancılaşma tanımındaki iki temel kavram olan ayrılma ve teslimiyet, bireyin kendisine dayattığı bir zorunluluk hali iken Marx'a göre bu zorunluluk dışarıdan dayatılmış bir durumdur (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.18).

Hegel'in ölümünden sonra kendilerini Genç Hegelciler olarak adlandıran grup, sağ ve sol kanat olarak ikiye bölünmüştür. Feuerbach ise tıpkı Marx gibi sol kanat Genç Hegelcilerin radikal bir üyesidir. Marx'ın özellikle felsefi fikirlerinin oluşumunda Hegel'in diyalektik yönteminin yanında Feuerbach'ın materyalizm üzerine düşünceleri çok etkili olmuştur ve Marx, kendisinden eski felsefenin tek gerçek kazananı olarak bahseder (Marx ve Engels, 1988, s.143-144).

Feuerbach, yabancılaşma kavramının dinsel boyutuyla doğrudan ilgilenmiş ve yabancılaşma konusunda Hegel'in düşüncelerinin teolojik bir altyapıya sahip olduğunu belirtmiştir. "Hristiyanlığın Özü ve Felsefenin Reformu İçin Ön Tezler" ve "Geleceğin Felsefesinin Temel İlkeleri" isimli eserlerinde Feuerbach, Hegel'in yabancılaşma kavramı üzerindeki fikirlerini eleştirmiştir. Feuerbach'a göre insan kendi özünü keşfetmeden önce bu özü kendi ötesine yansıtmaktadır. Buradan hareketle Feuerbach'ta din, insanın başka bir görünüm altında yine kendi özüyle olan

³ 12. ve 15. Yüzyılda konuşulan İngilizce

ilişkisidir ve insanın kendi özünü dışarıya yansıtması yabancılaşma halidir. Feuerbach, yabancılaşmayı Hegel'in aksine gerçek bir olgu olarak değil imgesel bir olgu olarak tanımlamış ve yabancılaşma sürecinin tek olumlu yanının insanın özünü aramak için yine kendi içerisine yönelmesi olduğunu belirtmiştir (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.20).

Yabancılaşmanın temeline dini yerleştiren Feuerbach, tanrıyı, insanın özünün mutlaklaştırılarak kendisinden uzaklaştırılması olarak tanımlamaktadır (Uluç, 2020, s.34). Feuerbach'a göre insan, kendi özünden daha yüksek ve gerçek olmayan bir varlık yaratarak onu kendinden daha üstün görmüş ve bu varlık karşısında köle haline gelerek kendisini yabancılaştırmıştır. Marx ise Feuerbach'ın yabancılaşma üzerindeki bu görüşlerini kabul ederek, dini anlamdaki yabancılaşmayı, yabancılaşma türlerinden biri olarak kabul etmiştir (Cevizci, 1999, s.907).

Varoluşsal felsefenin önemli yazarlarından biri olan Kierkegaard'ın, yabancılaşma konusundaki fikirleri Hegel'in felsefesine zıt bir konumdadır. Kierkegaard, Marx'a benzer bir şekilde Hegel'in yabancılaşmanın aşılacağı ve bunun tarihsel sürecin bir parçası olduğu fikrini reddeder ve ona göre bireyler modern çağda kendilerinden ve dünyadan uzaklaşır. Buna bağlı olarak sahici ve kendi olamayan birey yabancılaşır. Bu yabancılaşma hali sadece modern yaşamın bir parçası değil insanlığa özgü bir özelliktir. Varoluşsal felsefenin bir diğer önemli yazarı Heidegger'de bu yabancılaşma halini Kierkegaard'a benzer bir şekilde insanın sıradan bir hali olarak yorumlamıştır. Bu iki varoluşsal filozofa göre de birey, toplumsal bir etki olmadan hızla gelişebilecek bir yapıda değildir. Marx ve Hegel gibi onlar da bireyin dış dünya ile olan ilişkisinin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir (Sayers, 2011, s.5-6).

4. MARX'IN ERKEN DÖNEM ESERLERİNDE YABANCILAŞMA KAVRAMI

Kronolojik olarak incelendiğinde, Marx'ın yabancılaşma kavramının zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. "1844 Elyazmaları" ve "Alman İdeolojisi" gibi erken dönem eserlerinde yabancılaşma kavramının sıkça üzerinde durmuştur. Özellikle Elyazmalarında toplumsal gelişmenin eleştirel analizini yaparak emeğin yabancılaşması sürecini temel almıştır (Comninel, 2019, s.13). Marx'ın en bilinen eseri olan Kapital'de ise yabancılaşma kavramı, meta fetişizmi üzerinden açıklanmıştır. Elyazmaları 1932 yılında ilk kez yayınlandığında Marx, erken dönem eserlerinin son dönemlerinde yazdığı eserlerle çeliştiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır (Mandel, 1970, s.2).

Erken dönem eserlerinde Marx, yabancılaşma kavramını özel mülkiyetle ilişkilendirerek kelimenin etimolojik

kökenine, üretim sürecinin sonucunda meydana getirdiği nesne karşısında yabancılaşmasıyla açıklayarak da Eski Ahit'teki yabancılaşma kavramına benzer bir şekilde kullanmıştır. Marx özellikle erken dönem eserlerinde insanın yabancılaşma sürecinin altında yatan içgüdünün malik olma duygusu olduğunu ileri sürmüştür (Marx ve Engels, 1988, s.106-107). Bunların dışında Marx'ın yabancılaşma kavramının oluşumunda Hegel ve Feuerbach'ın yoğun etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle bu iki filozofun yabancılaşmaya olan yaklaşımlarına getirdiği eleştiriler, Marx'ın yabancılaşma kavramının düşünsel temelini oluşturmaktadır. Hegel ve Feuerbach'ın aksine Marx, yabancılaşmayı iktisadi bir ilişkinin sonucu olarak görmüş ve yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının var olan iktisadi sistemin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını savunmuştur.

Marx'ın felsefinin temeli sınıf çatışmasına dayanır ve ona göre insanlık tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir. Marx'a göre kapitalist üretim tarzında, var olan sınıf çatışmaları burjuvazi ve proletarya olarak iki kutuplu daha basit bir forma indirgenmiştir (Marx ve Engels, 1992, s.32). Proletaryayı, iş bulabildiği sürece varlığını sürdürebilen ve emek gücü sermayeye artı değer kattığı sürece iş bulabilen birey, şeklinde tanımlayan Marx'a göre, kapitalist üretim tarzında birey, var olabilmek için emek gücünü üretim sürecinin bir parçası yapmak zorundadır. Bu zorunlu ilişki ise yabancılaşma sürecini yaratır. Bu ilişkinin temelindeyse emeğin nesnelleştirilmesi vardır ve bu da emeğin ürünüdür (Arthur, 1982, s.14). Buradan hareketle kapitalist üretim tarzının benimsendiği toplumda varlığını sürdürmek isteyen birey için yabancılaşma kaçınılmaz bir süreçtir.

Marx, diğer düşünürlerden farklı olarak yabancılaşmayı farklı alt başlıklara ayırarak incelemiş ve yabancılaşma kavramının merkezinde sınıf çatışmasını yerleştirmiştir. İlk olarak sınıfsal bir ayırım yaparak proletaryanın ve kapitalistin yabancılaşması olarak ikiye ayırmıştır. Marx'a göre işçi ve kapitalist, aynı insanal yabancılaşmayı yaşar. Aralarındaki fark ise kapitalistin yaşadığı yabancılaşma, içerisinde bir doğrulama bulur ve kendi insanal varoluşuna kavuşur. İşçi ise bu yabancılaşmayla bir yıkıma uğrar ve bu yabancılaşmanın içerisinde insanal olmayan varoluşunu görür (Marx ve Engels, 1956, s.51).

Marx, proletaryanın yabancılaşma sürecini insanın kendi emeğine yabancılaşması, üretim sürecinde bulunduğu metaya yabancılaşması, üretim sürecinin içerisinde birlikte bir bütünün parçası olduğu topluma yabancılaşması ve insanın kendi türüne yabancılaşması olarak dört farklı başlık altında inceler (Ollman, 2015, s.221). Marx'a göre üretim sürecinin bir parçası olan proletaryanın yabancılaşmasını oluşturan temel sebep, üretim süreci boyunca insana özgü olan bazı şeylerle bağının kopmasıdır.

Yabancılaşma sürecinin ilk nedenlerinden biri, üretim sürecinin bir parçası olmanın, yani çalışmanın kendisidir. Bireyin çalışması, kendi özüne dışsal bir durumdur ve özsel var oluşuna uygun değildir. Çalışıyor olması, kendi iradesinin bir sonucu değil, çalışmadığı durumlarda, varoluşunu sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini yerine getiremiyor oluşudur. Buna ek olarak kendisini yalnızca çalışmadığı durumlarda hisseder. Buna göre üretim sürecinin bir parçası olan birey, aynı zamanda özsel değerlerine yabancılaşmaya başlar. Bu noktada işçi emek gücüyle üretim sürecine ne kadar çok dahil olursa o kadar yoksullaşır, kendi dünyasının değersizleşmesi ile nesnelere değer kazanması arasında doğrudan bir ilişki vardır. (Marx ve Engels, 1988, s.72-74). Buradaki yabancılaşma tasviri de Eski Ahit'teki insanın yaratıcı değerlerini tanrı kavramına yükleyerek onun karşısında değersizleşmesi süreciyle benzerlik göstermektedir. Her iki durumda da birey kendi yaratıcı gücünü kendisinin dışındaki bir yere aktarır ve her iki durumda da aktardığı değer oranında değersiz hale gelir.

İkinci aşamada, çalışmadığı durumlardaki gereksinimlerini karşılamak için emek gücüyle üretim sürecine katılan işçiler, üretim sürecindeki iş bölümü nedeniyle üretimine katkıda buldukları metanın kendisine yabancı hale gelir. Artık işçi ile üretim sürecinde emek gücüyle var olduğu ürün arasındaki ilişki, yabancı bir ürün ile olan ilişkisinden farksızdır (Marx ve Engels, 1988, s.71-72). Buna bağlı olarak kapitalist üretim tarzında, bireyin üretim sürecinde bulunduğu meta üzerinde herhangi bir iradesi yoktur. Bu iradenin ortadan kalkmasının sonucu olarak işçi artık üretim sürecinde bulunduğu ürüne karşı yabancılaşmıştır ve kendisi artık üretim sürecinin bir nesnesi haline gelmiştir. Bu durum da bir önceki paragrafta belirtildiği gibi Eski Ahit'te bahsedilen putperestliğin insanı yabancılaştırma süreciyle benzerlik göstermektedir. Ancak Marx'ın yabancılaşma tanımında bireyi yabancılaştıran meta, iktisadi bir üretim ilişkisinin sonucu iken, putperestlikte bu üretim sürecinin sonucu, bireyin kendi yaratıcı güçlerini atfettiği tanrıdır.

Üçüncü aşamada, emeğin gerçekleşmesinin sonucu olarak birey, hem çalışarak kendi özüne hem de bir bütünün parçası olarak üretim sürecine katkıda bulunduğu ürüne yabancılaşmış ve yine bu üretim sürecinin sonuçlarına bağlı bir şekilde içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmıştır. Üretim sürecinin sonucu olan ürünün, işçiye ait olmaması ve onun karşısında yabancı bir güç olarak var olması, ancak ürüne işçi dışında başkasının ona sahip olmasıyla mümkündür (Marx ve Engels, 1988, s.79). İşçinin ürününe yabancılaşması, çıkarları kendi çıkarlarıyla doğrudan zıt olan kapitalistin bu ürüne sahip olmasından kaynaklanır (Ollman, 2015, s.237). Bu noktada,

emek gücünün bir sonucu olan ürün, insanın toplumu oluşturan diğer insanlara karşı yabancılaşması sürecinin bir aracıdır.

Son olarak işçi, ürününe, toplumdaki diğer bireylere ve kendi üretici gücüne yabancılaşmasının dışında üretim sürecinin bir sonucu olarak kendi türüne de yabancılaşır. Marx'a göre kapitalist, işçinin emek gücünün ürününe sahip olduğunda, doğa ondan koparılmış olur. Bunun sonucunda işçinin hayvanlar karşısındaki üstünlüğü, onun aleyhine döner. Bu süreçte işçi, insan olmak anlamına gelen şeylerden uzaklaşmış olur. Buna bağlı olarak insanı doğadaki diğer canlılardan ayıran türüne özgü niteliklerin çoğu kapitalist üretim tarzı tarafından silinip atılır (Ollman, 2015, s.242-243).

Kapitalist üretim sürecinde proletaryada görülen yabancılaşma, farklı şekillerde kapitalistte de görülür. Kapitalist üretim sürecinde, sınıflar birbirleriyle insani ilişkiler kuramaz ve kapitalistler de işçilerin yaşadığı yabancılaşma sürecinden etkilenir. Ortak bir uğraş sonucu üretim sürecine katkı vermek yerine işçinin çalışmasını kabul eder. Bu süreçteki görevi ise yalnızca karı arttırmaktır. Üretim sürecinin nihai çıktısı olan ürün üzerinde işçi gibi o da tam irade sahibi değildir. Üretilen ürünün, ürünün satılacağı yerin ve ürünün satılacağı fiyatın belirlenmesi konusunda piyasa koşulları tarafından yönlendirilmektedir (Ollman, 2015, s.247). Bunlara bağlı olarak üretim sürecinde kapitalist, kazancını maksimize etmeye çalışır ve bunu gerçekleştirmek için piyasanın taleplerine karşılık vermek zorundadır.

Marx'ın yabancılaşma teorisi, daha önce de belirtildiği gibi iktisadi ilişkilere dayanmaktadır ve yabancılaşmanın temel sebebi, kapitalist üretim tarzına dayalı iş bölümüdür. Marx'a göre yabancılaşmanın katlanılmaz bir güç haline gelmesi ve ortadan kaldırılması için yabancılaşmanın insanlığın büyük bir çoğunluğunu mülkiyetten yoksun hale getirmesi aynı zamanda da gerçekten var olan bir zenginlik ve kültür dünyasıyla çelişkili hale getirmesi gereklidir. Bireyin yabancılaşmasının aşılması da yalnızca kapitalist üretim tarzının ve özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla mümkün olacaktır (Marx ve Engels, 1998, s.54). Bu nedenle Marx komünizmin benimsendiği toplumlarda yabancılaşmanın ortadan kalkacağını düşünmektedir.

Marx'ın eserlerinde çok az yer tutan iş bölümünün ve buna bağlı olarak yabancılaşmanın olmadığı ideal üretim modelinde birey modern toplumda olduğu gibi tek bir faaliyet alanının içine hapsolmez. Bunun sonucu olarak bireylerin iş bölümü yaparak ortaya koyduğu ürün onlara hükmeden ve insiyatifinden bağımsızlaşan yapıdan uzaklaşır (Marx ve Engels, 1998, s.53).

5. SONUÇ

Gelişen teknolojiyle birlikte değişen üretim ilişkileri ve bireyin sürekli değişen topluma entegre olma çabası, yabancılaşma konusundaki literatürün popülerleşmesine olanak sağlamıştır. Bu yazıların birçoğunun merkezindeyse Marx'ın teorisi bulunmaktadır. Bu nedenle yabancılaşma kavramının tarihi incelendiğinde Marx, tıpkı Hegel gibi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Yakın tarihteki yabancılaşma tartışmalarının ve literatürünün daha iyi anlaşılabilmesi için Marx'ın yabancılaşma teorisinin incelenmesi son derece önemlidir. Ancak Marx'ın eserlerinde de yabancılaşma kavramının sabit bir kullanımının olmadığı görülebilir. Bu nedenle 20. yüzyılın sonlarına doğru Marx'a teorilerinin çeliştiği eleştirileri yapılmıştır. Tarihsel süreçteki kullanımıyla karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde Marx'ın eserlerinde yer alan yabancılaşma teorisinin, kavramın etimolojik kökeni ve Eski Ahit'teki örnekleriyle güçlü benzerlikler taşıdığı görülmüştür.

Yabancılaşma kavramının tarihsel gelişimi incelendiğinde kapsamlı olarak ilk incelemelerin Hegel tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak sanayi devrimi sonrası iktisadi ilişkilerin ve üretim modelinin hızla değiştiği dönemde Hegel'in yoğun idealist öğeler taşıyan yabancılaşma teorisi yeni çağın insan ilişkilerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Feuerbach'ın kavramı materyalist bir çizgiye çekme çabası her ne kadar bu yeni dönem insan ilişkilerini açıklamaya daha yatkın olsa da bütünsellikten uzaktır. Marx'ın teorisi ise hem bu iki referans noktası olan filozofun görüşlerinden hem de kelimenin daha eski kullanım şekillerinden izler taşımaktadır. Buna ek olarak Marx, bireylerin kapitalist üretim modelindeki rollerini ve bu rollerin getirdiği yeni sorunları gerek çağdaş gerekse öncülü olan filozoflara göre daha detaylı ve bütün bir şekilde resmetmiştir. Ancak bu sorunların çözümü için ileri sürdüğü mevcut iktisadi sistemin sonlandırılması fikri ise diğer filozofların incelemelerine benzer bir şekilde bütünsellikten uzaktır.

Günümüzde de iktisadi ilişkiler neredeyse sanayi devriminde olduğu kadar hızlı değişmektedir. Yapay zeka ve makine öğrenmesi gibi yükselen dijital teknolojiler nedeniyle Marx'ın yaşadığı 19.yüzyıldan farklı olarak, üretimde insan emeğine olan talep azalmaktadır. İçinde yaşadığımız yeni dönemde, yabancılaşma kavramı yeni bir tanımlama ihtiyacı hissetmektedir. Marx'ın teorisi ise bu tanımlamayı yapmaya çalışan yazarlar için neredeyse vazgeçilmez bir referans noktası haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Arthur, C. (1982). *Objectification and Alienation in Marx and Hegel*. Radical Philosophy, 14-23
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Comninel, G. C. (2019). *Alienation and Emancipation in the Work of Karl Marx*. Palgrave Macmillan.
- Engels, F., ve Marx, K. (2018). *Alman İdeolojisi*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Kor Kitap.
- Erkal, M. (1984). *Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi*. Sosyoloji Konferansları, 9-24.
- Feuerbach, L. (2008). *Hristiyanlığın Özü*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Say Yayınları.
- Feuerbach, L. (2012). *Geleceğin Felsefesi: Felsefenin Reformu İçin Geçici Tezler*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Say Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Marx's Concept of Man*. New York: Frederick Ungar Publishing Co.
- Mandel, E. (1970). *The Causes of Alienation*. Marxists' Internet Archive, 1-18.
- Marcello, M. (2010). *Revisiting Marx's Concept of Alienation*. Socialism and Democracy, 79-101.
- Marx, K., ve Engels, F. (1956). *The Holy Family or Critique of Critical Critique*. (Çev. R. Dixon). Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- Marx, K., ve Engels, F. (1988). *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 and the Communist Manifesto*. (Çev. M. Milligan). New York: Prometheus Books.
- Marx, K., ve Engels, F. (1992). *The Communist Manifesto*. (Çev. S. Moore). Peking: Foreign Languages Press.
- Marx, K., & Engels, F. (1998). *The German Ideology including Theses on Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy*. New York: Prometheus Books.
- Marx, K. (2020). *Kapital*. (Çev. M. Selik). Yordam Kitap.
- Mészáros, I. (2006). *Marx's theory of alienation*. London: Merlin Press.
- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. (Çev. A. Kars) İstanbul: Yordam Kitap.

- Özbudun, S., Markus, G., ve Demirer, T. (2008). *Yabancılaşma Ve...* Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Schacht, R. (1970). *Alienation*. New York: Doubleday & Company, INC.
- Sayers, S. (2011). *Marx and Alienation Essays on Hegelian Themes*. London: Palgrave Macmillan.
- Uluç, M. (2020). *Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. Hafıza*, 26-38.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).